

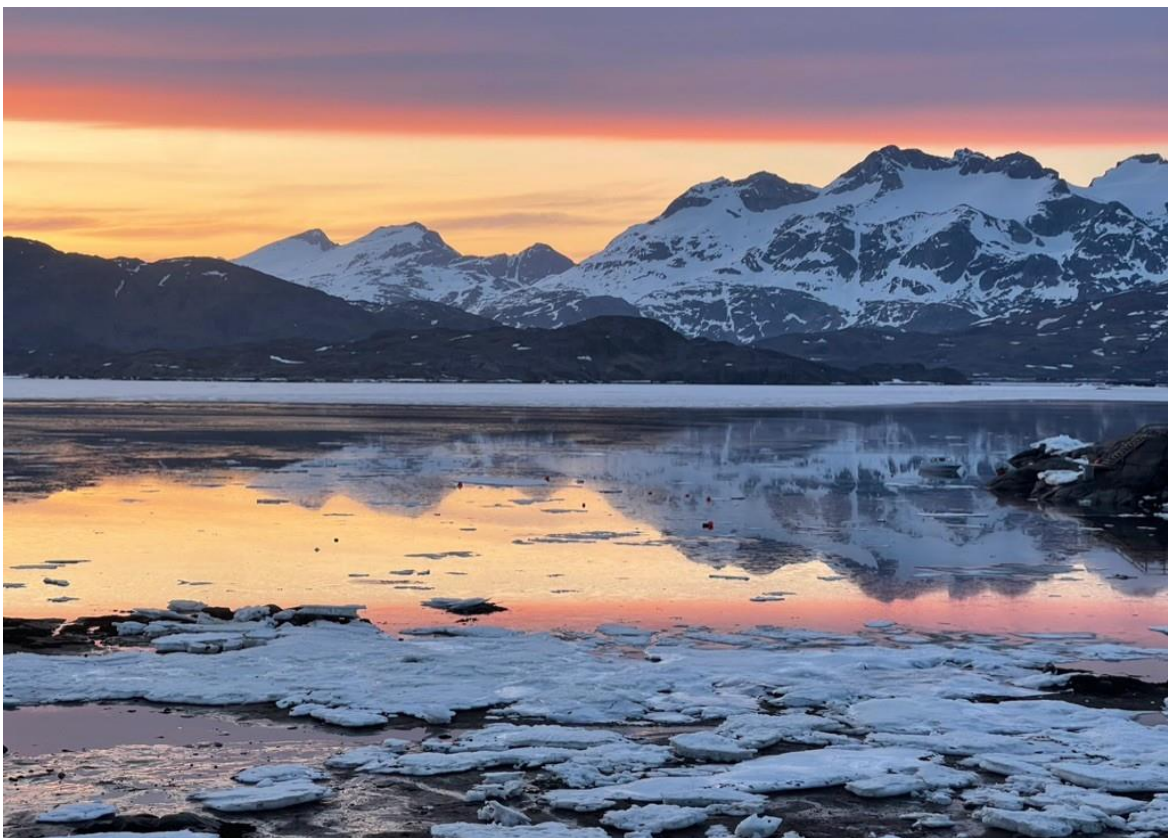
2. årsrapport

Friluftsklær i skinn og pels -inspirert av Amundsen og Nansen

Av, Sofie Kleppe, garver

Stipendiat ved Norsk håndverksinstitutt

Dato 01.10.2024

Tasiiliq Øst-Grønland

Innholdsfortegnelse

Innledning	3
Problemstilling	4
Metode	7
Beskrivelse av prosessen	8
Resultater.....	12

Innledning

Jeg er spesielt interessert i arven etter Nansen og Amundsen, med vekt på det enkle og opprinnelige i friluftslivet. Klær inspirert av naturfolk, og i naturmaterialer. Formålet med prosjektet er å lære å lage bedre og mer holdbare friluftsklær i skinn og pels.

For å klare seg på en polarekspedisjon må klær og utstyr være spesielt holdbare og varme. For å oppnå suksess fikk Amundsen og Nansen hjelp av fangstmenn, samer og inuiter, folk som hadde omfattende kunnskap om hvordan man kler seg for å overleve sterk kulde. De visste hvordan skinnen skulle garves og sys saman til varme og funksjonelle plagg.

I år har jeg besøkt samer i Finnmark og inuitter på Grønland for å lære hvordan de garver og syr i skinnene sine. Jeg har lært mye nytt som jeg vil arbeide videre med.

Lotta Rahme har vært med meg som veileder. Hun har lang erfaring med å søke etter opprinnelige garvemetoder hos urbefolkninger. Lotta er en erfaren og dyktig garver, og det er fint å kunne diskutere materialene og teknikkene som vi har lært underveis. Lotta har også et stort nettverk av mennesker med kunnskap om skinnklær og opprinnelige garvemetoder.

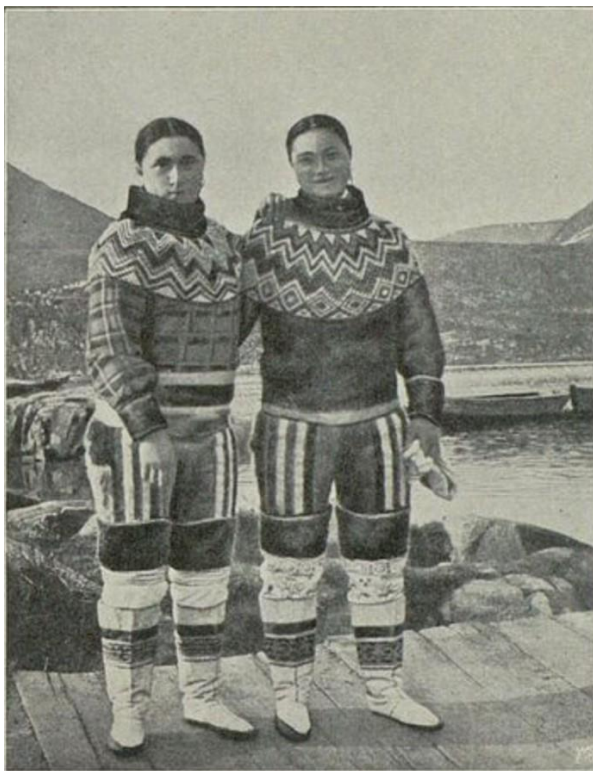

Thala lærte meg å lage et bra selskinn.

Problemstilling

Amundsen klær – hvem garvet skinnene og sydde plaggene?

Til Gjøa-ekspedisjonen fikk Amundsen med seg klær og utstyr sydd av den samiske kvinnen Margrethe Kitti. Da ekspedisjonen kom til Godhavn på Grønland, byttet hele mannskapet til seg utstyr som inuittene hadde sydd. Både klærne frå Finnmark og Godhavn ble viktig for ekspedisjonen til Gjøa, og senere til Sydpolen. Amundsen selv var ubundet av kulturtradisjonene, derfor sydde han om og tilpasset utstyr og klær, slik at de fungerte best mulig til hans formål. Amundsen testet ut klær av skinn og pels i ekstreme forhold, og derfor er det interessant og relevant for meg å studere hans erfaringer.

Kanskje var det disse kvinnene som sydde alle klærne til Gjøa-besetningen før de seilte ut fra Disko, Grønland i 1903?

Roald Amundsen i en av sine mange omsyddede pels-antrekk, denne i reinskinn.

Identitet og urbefolkning – hvordan lære skinnhåndverk når du ikke selv er same eller inuitt?

Dagens urfolk har beholdt sin tradisjonelle måte å leve på lengere enn nordmenn, og derfor finnes det mer kunnskap om tradisjonelle garvemetoder og skinnplagg i disse kulturene.

Men hvilke ur-tradisjoner og ur-håndverk har vi som er nordmenn? I steinalderen levde også vi som samlere og jegere og var helt sikkert også dyktige til å garve og sy skinn. Men denne kunnskapen har vi ikke lengre.

Det er ikke lett å få innpass til å lære tradisjonelle skinngarving og skinnsøm av samer eller inuitter når jeg selv hverken er same eller inuitt. Men mitt slektskapet til Amundsen har gitt et tilløp til forståelse for hvorfor jeg er opptatt av å lære disse teknikkene. Amundsen samlet plagg og kunnskap fra ulike kulturer, og var opptatt av funksjon og kvalitet i plaggene. Han viste dyp forståelse når det gjaldt bruk av skinnklær, og det er derfor spennende å studere og lese om hans erfaringer i dagbøkene hans.

Inuittene har en overlegen teknisk utføring og kunnskap om selskinn, og samene er spesialister på bruken av reinskinn. Jeg er fri fra kulturelle tradisjoner, og har stor respekt for samenes og inuittenes tradisjoner. Kan jeg da bruke kunnskapen jeg har tilegnet meg til å utvikle skinnklær av de materialene jeg har tilgang på?

Bruk av tradisjonelle skinnklær i friluftsliv er mer eller mindre forsvunnet – hvordan påvirker dette den tradisjonelle skinngarvingen?

Blant nordmenn, samer og inuitter har de moderne friluftsklærne overtatt for de tradisjonelle klærne av skinn og pels. Derfor er også kravet til skinnets kvalitet endret. Hos nordmenn er det å kle seg i skinn og pels enten status eller tabu, og i alle fall veldig omdiskutert. Hos inuitter og samer er bruk av skinn sterkt knyttet til deres nasjonale identitet. Nasjonaldraktene i Grønland inneholder skinn som kvinnene selv må garve, fordi det skal ha en annen kvalitet enn det som lages i de industrielle garveriene. Dette er med på å holde den tradisjonelle garvingen i live. Men materialet er annerledes nå enn før- de skal ikke lukte sel, og de skal være hvite og flekkfrie, ikke mest mulig vanntett som skinnen i en tuiliq må være for at du skal overleve på seljakt.

Berit Marie sier: «Ingen samer bruker skaller mer, og derfor er det heller ikke så viktig hvordan skinnen er garvet. Bare de er myke og fine på beina og kan brukes til fest. Jeg bruker «skallskaller» fordi det varmer mest». Samene har ikke garverier sier Sylvi i Vågå, men alle garver skinn hjemme.

Skinn forkastes og istedet produseres det alternativer i plast. Dette er ikke bærekraftig.

Tradisjonelt garvet skinn er et bærekraftig og holdbart material som kan legges igjenn i skogen, og brytes ned over kort tid, når det er ferdig brukt. Derfor er det fint å lage friluftsklær i skinn og pels som et alternativ til goretex og plast.

Innsamling av reinskinn på Valdresflye, foto Frys Film

Metode

Det jeg lærer aller mest av er å lære av andre som mestrer håndverket. Dette året har jeg brukt tid på å besøke ulike håndverkere og lære av dem. Jeg har også brukt tid på å studere ulike skinnformål på museum og i arkiv.

Amundsens klær - Sporet av Amundsen

Fra Norsk Polarinstitutt fikk jeg en tekst om Margrethe Kitti som forteller om utstyret hun sydde til Gjøa-ekspedisjonen. Det var en stor bestilling unge Margrethe tok ansvar for, og som krevde mye forarbeid. Skinnene måtte beredes lang tid i forveien, noe Margrethe opplevde at Fritz Zapffe ikke hadde forståelse for. Betalingen hun fikk sto ikke i forhold til alt arbeidet som lå i det hun produserte. Hun sydde pesker, *gisttat* (skinnhansker), *gállut* (skaller fra skallen på reinen, "skallskaller"), bellinger, soveposer osv. Skaller fra skallen på reinen er de sterkeste og mest slitesterke skallene, og det hadde ekspedisjonen behov for. For å finne ut mer reiste jeg til Finnmark for å lære meg hvordan man lager skaller og skallskaller.

Amundsen skriver i sin dagbok at Gjøa-ekspedisjonen kom inn til Godthavn i Disko 26.juli 1903. 31.juli seilte de videre og da hadde de fleste i ekspedisjonen byttet til seg selskinnsdresser.

Jeg reiste til Disko og møtte Hilda som lærte meg alt hun kunne om skinnsøm. I juni var jeg tilbake i Grønland for å lære meg å sy kamikker og å garve selskinn. I magasinet til Kulturhistorisk museum fikk jeg studere en av Amundsens anorakker og studere skinn og sømmer under lupe. Deretter fikk jeg øve på å sy vanntette sømmer sammen med Lotta Rahme.

I Skimuseet har jeg studert klærne som Amundsen hadde da han skulle til Sydpolen.

Nærstudie av selskinnsanorakk med Sophie Rowe og Lotta Rahme

Håndbåren kunnskap hos Samer og Inuitter

Felles for læringen min hos samer og inuitter er at det har vært umulig å lage avtaler på forhånd. Det er fordi de lever en tradisjonell livsstil, og derfor må se an været før de gjør avtaler. Dersom det er godt vær skal de gjerne ut på fiske eller jakt, og er det dårlig vær kan de være hjemme. På reisene mine har jeg vært så utrolig heldig å få møte fire dyktige kvinner som har ønsket å dele sin kunnskap meg. Jeg er takknemlig for dette og har dokumentert arbeidet i bilder og film.

Hilda Zeeb, Disko

Berit Marie, Karasjok

Tukummeq, Nuuk

Thala, Tasiilaq

Hilda Zeeb, inuitt i Disko i Vest-Grønland – Søm av kamikker, votter og bukser
Berit Marie, reindriftssame i Karasjok - Søm av skaller og skallskaller
Tukummeq, inuitt fra Qaanaq, Thule – Garving av fugleskinn
Thala, inuitt i Tasiilaq, Øst-Grønland – Garving av selskinn og søm av kamikker

I tillegg har jeg vært så heldig å få lære meg mer av de svenske Mester-garverne Lotta Rahme, Lottas Garveri og Aja Petterson, garvelærer på Bäckedals folkhögskola.

Aja Petterson

Lotta Rahme

Bruk av tradisjonelle skinnklær i friluftsliv er mer eller mindre forsvunnet, hvordan påvirker det kvaliteten på skinnen og valg av garvemetode?

Jeg har kommet fram til at den beste metoden for å tillegne meg kunnskap om holdbarhet av friluftsplass i skinn, er å teste ut materialet selv. Derfor har jeg sydd mange plagg med ulike teknikker og materialer. Slik lærer jeg mer om hva skinnen kan tåle i virkeligheten. Dessuten leser jeg om Amundsens erfaringer, og valg han gjør når det gjelder endringer i plagg for at de skal fungere bedre. Selve garvingen av skinnene er ikke relevant for Amundsens erfaringer, da alle disse skinnene var garvet før industrialiseringen av garvingen, og derfor er uten kjemikalier og krom. Inuitter og Samer jeg har møtt vet mye om hvordan skinn ble garvet før, og hva som fungerte best til friluftsklær. Men i dag garver kvinnene skinnene slik nå at de passer inn i nasjonaldrakter, og annet som de skal brukes til.

Her har jeg tatt fram egen kunnskap, tradisjonelle metoder, kunnskap fra bøker og museer og konstruert egne klær. Videre er utprøving viktig for å kunne si noe om den faktiske holdbarheten i en søm eller et skinn.

Testing av skinnklær sammen med Ingunn Klepp og Kate

Håndledds varmer i dekorert sauskinn

Tradisjonell skinngarving uten kjemikalier. Klimaendring og arktisk fangst.

Tradisjonell skinngarving er et miljøvennlig alternativ. Skinngarving er et håndverk med mange etiske utfordringer, både når det gjelder klimaendringer og utrydding av dyrearter. Derfor er det viktig i mitt arbeid at jeg bruker skinn fra ville dyr som lever et fritt og godt liv. Det er også viktig for meg å bruke naturlige ingredienser i garvingen slik at skinnen kan brytes ned og inngå i naturen etter bruk.

Beskrivelse av prosessen

Det viktigste arbeidet jeg har gjort i år er å reise ut for å lære meg av tradisjonsbærere. Sammen med Lotta Rahme har vi dokumentert med både med film og i bilder. (Vedlagt)

1. ULU-garveriet, garving sammen med Liv; Bucksinn og mår
2. Hjerleid og Fosen: kurs for elevene - garving og søm av skankeskinn
3. Tarmer, svinetarm og kutarm, testing av bearbeiding, garving og søm
4. Seminar og arkiv-studie av Amundsen klær og andre arktiske klær, Lillehammer
5. Testing på tur med skinnklær: selskinn, jakker, votter, luer og skaller
6. Skallesøm med Berit Marie, Finnmark - Skallesøm på Uppstad
7. Beredning av selskinn med Charlotte i Kittat, Fugleskinn med Tukummeq i Nuuk
8. Beredning av selskinn med Thala i Tasiilaq, Kamikker med Thala
9. Fugleskinn med Tukumeq
10. Selskinn, ferdigstilling og ulike garvemetoder
11. Semsket skinn klær til Lithica og fugleskinn.
12. Flytting og ferdigstilling av nytt verksted
13. Fiskeskinn med Lotta og Aja i Sigtuna

Nytt verksted i container, nær hjemmet og nær naturen

Fornøyd med verkstedet

Museumsbesøk

1. Kulturhistoriske museet i Oslo og
2. Amundsen-utstillingen
3. Fram museet i Oslo
4. Nasjonalmuseet i København og det
5. arktiske skattkammeret
6. Skimuseet i Holmenkollen
7. Grønlands Nasjonaslmuseum og magasinet
8. Tasiilaq museum og magasinet
9. Tasiilaq fotomuseum

Bøker, kilder

1. Secrets of eskimo sewing, Edna Wilder
2. Arktiske skindrakter, Gudmund Hatt
3. Polfarernes klær, K-G Norèn
4. Skinn, garving og beredning med tradisjonelle metoder, Lotta Rahme
5. Innerskins Outerskins, Gut and fishskin, Pat Hickman
6. The Etholèn collection, Pirjo Varjola
7. Husflid i Finnmark
8. Skinnhyre og sjøklær, Gunnvor Ingstad Tretteberg

Resultater

Amundsen reiste og utførte ekspedisjoner, og underveis plukket han den beste bekleddingen fra de ulike kulturene han møtte. Gjennom denne erfaringen skapte han sin unike polfarer-bekledning, som hverken er samisk eller grønlandsk, men som bare var hans. Dette er etter min mening en god fremgangsmåte når man vil oppnå ønsket en gitt kvalitet tilpasset eget behov. Gjennom å lære av kunnskap der den er, for så å bruke den fritt, kan man øke kvaliteten og skape økt funksjonalitet på plaggene.

Det er vanskelig å finne folk som fortsatt bruker friluftsklær av skinn og pels i hverdagen. De moderne friluftsklærne har stort sett tatt over markedet. Også hos urbefolkning som samer og inuitter ser man at de ønsker enkle og holdbare løsninger- som man finner i moderne klær. Klær av skinn og pels blir derimot brukt i nasjonale drakter, og til å fremheve deres kulturelle identitet. Derfor er erfaringene som Amundsen har gjort seg når det gjelder bruk av klær i skinn i og pels fortsatt relevant.

Jeg ønsker å lage klær som skal kunne fungere på en polferd, og vil derfor arbeide spesielt for at kvaliteten i skinnene er holdbare mot fukt og kulde. Når det gjelder sømmer og utforming vil jeg ta med meg det jeg har lært av Berit Marie og Thala. Jeg vil garve skinnene med ur-metoder, og jeg vil sy alle sømmer med natur-tråd av sener eller tarmar.

Det siste året i stipendiatet vil jeg egne til å sy nye plagg i skinn og pels, og teste ut disse. Jeg vil plukke det beste fra læremestrene mine, bruke ny kunnskap og tidligere erfaring og lage varme klær i skinn og pels som passer til akkurat det jeg behøver det til: ULU – og Ur-Liv Ute.

Ingunn Klepp og Sofie Kleppe tester ut Utliv ute, og friluftsliv uten plast